

25 let existence CHKO Litovelské Pomoraví

Michal Servus

Lužní les v přírodní rezervaci Kenický. Foto: Jan Vrbický

25 let existence CHKO Litovelské Pomoraví je důvodem k zamyšlení nad tím, co se v posledních letech podařilo a jaké jsou cíle či úkoly pro nejbližší období. Rozhodně nemůžeme pominout otevření Domu přírody Litovelského Pomoraví v roce 2014. Tato událost svou náročností zásadně ovlivňovala činnost Správy v předchozích letech. Z reakcí veřejnosti, odborné i laické se zdá,

že výsledná podoba se zdařila. Z velkých úkolů blízké budoucnosti jistě nelze opomenout ochranu a péči o řeku Moravu. Další etapa výkupu lesa v centrální části CHKO s cílem zajistit prostor pro nové vyhlášení národní přírodní rezervace pak přinese společně s využitím zdrojů OPŽP významný posun v praktické ochraně a péči o tento klenot mezi řekami.

Dům přírody

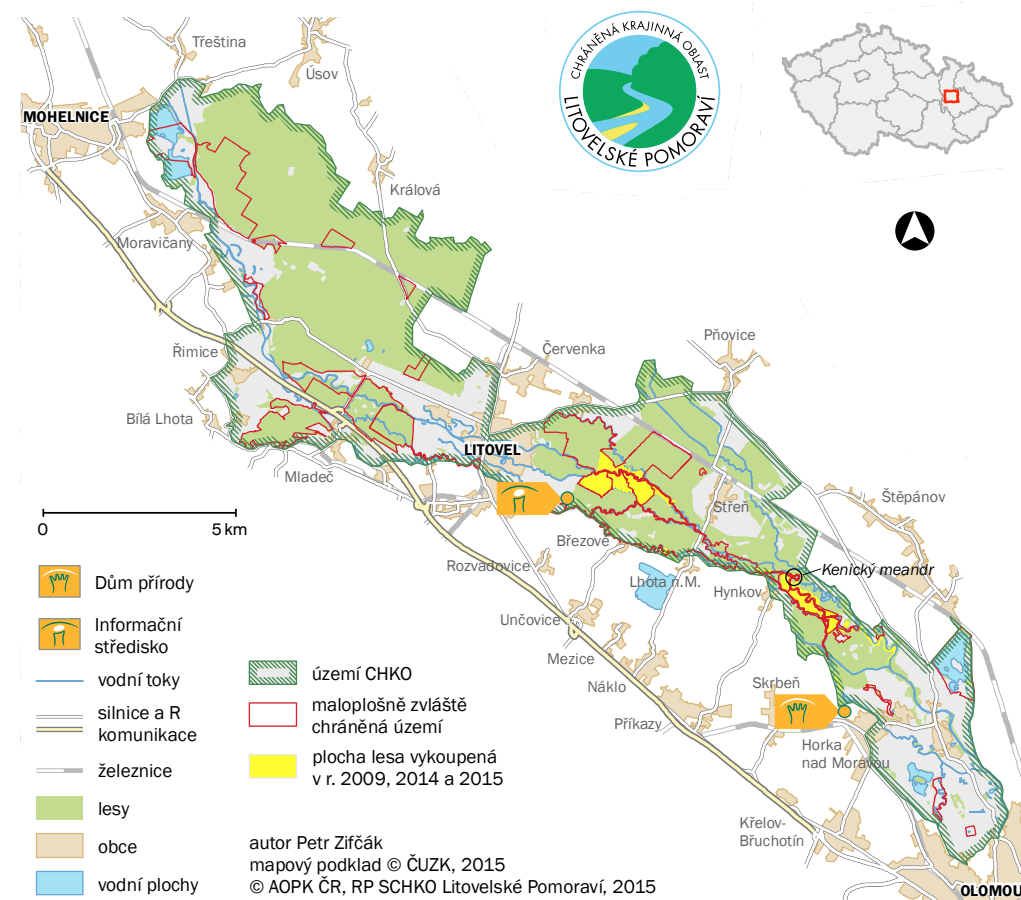
Bezmála celé období posledních pěti let je pracoviště Správy CHKO spojeno s agendou plánování výstavby a provozování Domu přírody a informačního střediska. První elán byl v průběhu přípravy poněkud přibrzděn prověřováním potřebnosti tohoto typu návštěvnické infrastruktury, a často jsme tak museli krom odborné agendy pronikat do tajů provázanosti regionální politiky s centrální a společně se starosty či primátory obhajovat vizi Domu přírody.

Projektové dotace jsou plánovány centrálně a málo se starají o příběhy a plány lidí v daném místě, kteří společným úsilím vytvářejí příběh, který chtějí naplnit. V Horce nad Moravou byl „dům“ svěřen krajině a v ní vznikl vycházkový okruh, který se nabízí všem lidským smyslům a tělesným prožitkům. Zcela záměrně zde byla opuštěna tradiční idea návštěvnického střediska s dokonalými interaktivními a virtuálními instalacemi. Lidé nevcházejí do budovy, aby pochopili složité přírodní vztahy. V Litovelském Pomoraví jsou

návštěvníci Domu přírody ponecháni doslova napospas přírodě. Ta zde vznikla dlouhodobou proměnou původně podmáčeného pole do pěti biotopů, které jsou i pro Litovelské Pomoraví charakteristické: tekoucí a stojaté vody, les, louky, lidská sídla. V rámci projektu byla tímto různorodým prostředím realizována okružní trasa. Člověk je na ní obklopen zvuky přítomné zvěře. Velký poutník českou krajinou Jiří Zemánek napsal, že nikde neslyšel tak zpívat ptáky, jako právě tady. Totéž možná platí o ptácích samotných. Zejména na povalovém chodníku nejmokřejšími místy s tůňkami poblíž rybníka jarní koncerty berou dech. Lužní les je vlhký a plný vůní, rozmanitost listnatých stromů mu dává velkou barevnost. Člověk často prochází doslova tunelem vegetace, které se může dotýkat, a také stromy po lidech natahují své větve. Při procházce areálem doslova ochutnává zdejší krajinu. Při chůzi se návštěvníci mohou orientovat s pomocí plánek a textů, které dostanou na recepci nízkonoenergetického domu, ve kterém má sídlo Sluňákov – centrum ekologických aktivit města Olomouce, tvůrce ideje Domu přírody Litovelského Pomoraví a jeho provozovatel. Lidem ale také pomáhají orientační tabule. V jednom směru jsou na nich jednoduché texty upozorňující na lokální přírodní zajímavosti a také informace o propojení lužní krajiny se čtyřmi přírodními živly a povahou místních obyvatel Hané. Pokud se vydáte po okruhu opačným směrem, texty na druhé straně tabulí mají poetický a literární charakter a navozují atmosféru, která umocňuje podobu daného místa, prožitek návštěvníka, který zde tráví svůj čas.

Čtyři místa setkání

Poetické texty poukazují ke stavbám, které dělají Dům přírody jedinečným a zcela osobitým. Na okruhu vznikla díky vybraným

Lesní chrám v areálu Domu přírody Litovelského Pomoraví. Foto: Miloslav Fekar

umělcům čtyři „místa setkání“. Ta slouží poutníkům k zastavení a odpočinku, k rozhovorům a občerstvení, ale mohou se také stát přírodní učebnou pro stále přítomné děti na environmentálně vzdělávacích programech pro školy, které Sluňákov po celý rok připravuje. Prostor může být také využit jako vycházka za originálním uměním čtyř tvůrců – Miloše Šejna, Miloše Fekara, Františka Skály a Marcela Hubáčka. Nebo k oslavám. Oslavám přírody i svátečních dnů lidí. Uměleckým duchem prodchnuté stavby jsou také místy rozhledu po krajině a ve svém nitru mají meditativní prostor pro osobní prožitek lidí ze setkání s přírodou. Tyto stavby poukazují k Lichtensteinskému areálu v lužních lesích mezi Novými Zámky a Mladčí. Zde na počátku devatenáctého století vznikl romantický anglický park se stavbami, které posilují genius loci míst, kde byly postaveny. Jsou to Čertův most, jeskyně Podkova, torzo Rytířské síně, obelisk, Chrám přátelství. V Horce nad Moravou vznikl jakýsi myšlenkový odraz tohoto lidského počínu v krajině. V jiné

době, s jiným účelem, ale s využitím uměleckých prostředků na zesílení lidských prožitků při objevování krás místní krajiny.

V našem Domě přírody je to Rajská zahrada Františka Skály, která má podobu v dávných letech ztroskotané lodi – to když k tomuto dílu přicházíte. Když následně otevřete kormidlo, které je vstupní branou do vnitřního prostoru objektu, rázem se ocitnete ve světě klášterní zahrady. Všude jsou rostliny navržené Jiřím Sádlem a Ondřejem Fousem. Květiny sem lákají mhy, motýly, výklenky ve stěnách lákají ptactvo k vyvedení mláďat a lze najít i prostory pro pobyt sov a netopýrů. Loď je z velké části postavena ze starých materiálů, cihel, kameňů, oken, dveří... Prostor má mnoho hravých zákoutí, která milují děti.

Dalším výtvarným objektem je Lesní chrám Miloslava Fekara. Na chrám lze vystoupat a ocitnout se blíže slunci – ostatně právě jemu je chrám věnován. Vnitřní prostor chrámu je

rozčleněn na čtyři světové strany, vnitřní posezení je pak děleno do jednotlivých ročních období a měsíců. Lidé zde mohou najít klasický zvěrokruh, zvěrokruh místní fauny, keltský kalendář i živel, který je příznačný pro jejich povahu. Miloslav Fekar navázal na svou práci pro nízkoenergetický dům z dílny atelieru Projektil architekti s.r.o. a vytvořil také bohatý mobiliář dřevěných mostů (jsou věnovány poutníkům, čtyřem žvlům a pěti smyslům), přístřešek nad zuhelnatělým kmenem a několik hravých míst pro rodiče s dětmi. Projektil architekti byli také autory Domu přírody v podobě přípravy projektové dokumentace a rozvržení cest a zastavení v krajině.

Tajemným objektem je Sluneční hora Miloše Šejna, která zve návštěvníky k dvojímu dobrodružství. Jednak lze po spirálovitě se vinoucí stezce vystoupat na vrchol hory k vrcholovému vzdušnému zvonu, ale také je zde možno vniknout do nitra hory. V centru umělé jeskyně pak návštěvníci najdou studnu vykládanou

Jarní aspekt lužního lesa s dymnivkami dutými. Foto: Jan Vrbický

Bezkolencové louky v PP Dalibor s populací kosatce sibiřského. Foto: Jan Vrbický

Morava pod Střením, regulovaná. Foto: Michal Krejčí

Kriticky ohrožená přeslička různobarvá v přírodní památce (PP) Zátrže. Foto: Jan Vrbický

Psárkové louky s prýšcem kosmatým na Planých loučkách. Foto: Jan Vrbický

Morava pod Střením, volné koryto. Foto: Michal Servus

Šije Kenického meandru před protržením v roce 2011. Foto: Olga Žerníčková

Pohled na protrženou šíji meandru v roce 2012. Foto: Vladislav Holec

růženiny a v ní umístěný vodní zvon. Je slyšet voda, která v podobě potoka protéká napříč horou. Prostor jeskyně se odhaluje postupně, tak jak si oči návštěvníků přivkají na temnější prostor. Nakonec je vidět bohatá výzdoba jeskyně, která je plná kamenů, drahokamů, větví a meditativních míst, které vybízejí k rozhovorům mezi sebou a se zemí. V závěru dojdou návštěvníci k Ohništi zlaté spirály Marcela

Hubáčka. Spirála ohniště v podobě zlatého řezu je dalším upozorněním na propojení lidí mezi sebou, s přírodou a krajinou, vesmírem.

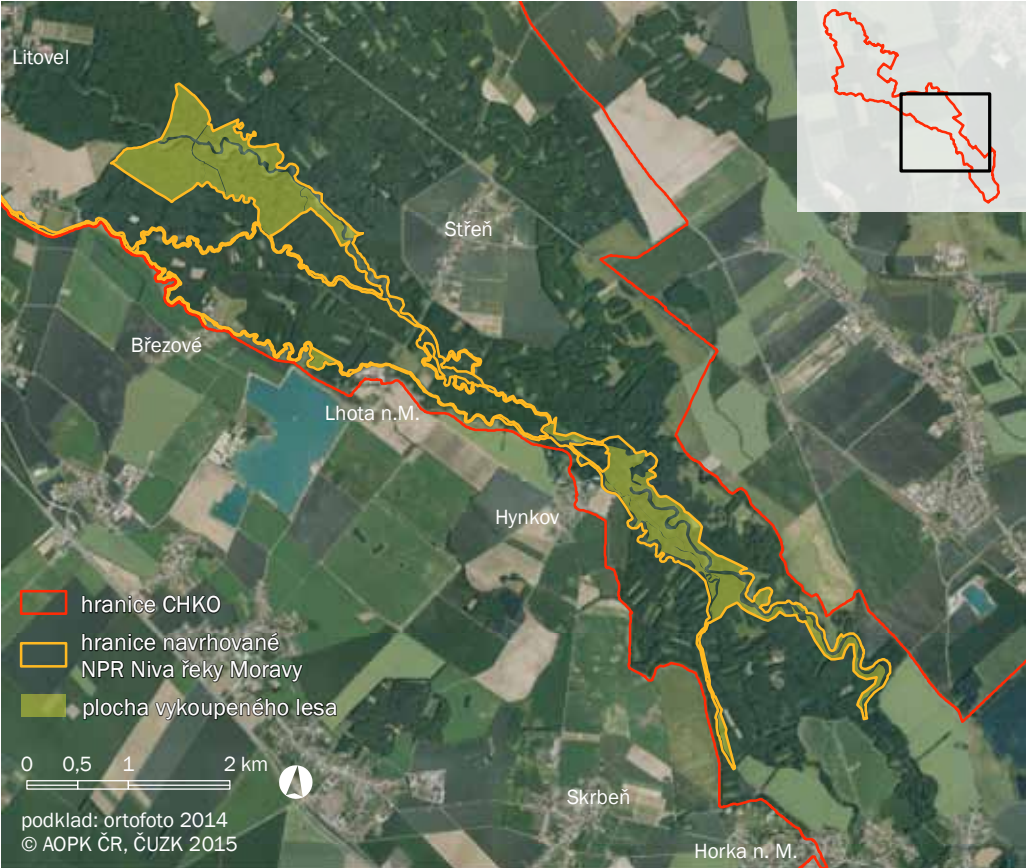
Dáváme prostor žívlům

Řeka je hlavním objektem zájmu ochrany přírody. Poté, co změnou koncepce přístupu ke krajině byla zastavena regulace spočívající ve „stabilizaci koryta“ tak, aby korytotvorná

činnost nenarušovala obhospodařování sousedních pozemků, počala řeka na řadě míst opět demonstrovat svou kreativní sílu. Nejznámějším projevem bylo protržení Kenického meandru. Ačkoli se někteří vodo-
hodpodáři této události obávali a dokonce jí chtěli předejít opevněním šíje meandru, doporučení odborné studie a možná i jistá míra pokory a respektu k řece zvítězily a meandr byl ponechán samovolnému vývoji. A dal si na čas, jakoby věděl, že je bedlivě sledován, napíнал své pozorovatele a v posledních letech výrazně zpomalil svůj vývoj. Již v roce 2006 byla jeho šíje v nejužším místě široká pouhé dva metry, přesto se protrhla až o šest let později, v roce 2012. Je zajímavé sledovat vývoj řeky v těchto místech: zatímco jeden meandr zaniká, bezprostředně pod ním vzniká nový, přitom odebírá břeh, ukládá štěrk, vyvrací stromy – demonstkuje sílu vodního živlu. Zde, v národní přírodní rezervaci si to může dovolit.

To, co bezesporu naplňuje nadšením vědce a ochránce přírody, však nemusí vždy lahodit očím hospodářů. Obzvláště, pokud jsou postavení před ukazatele plnění obecní pokladny. V případě Litovelského Pomoraví je významným partnerem Město Olomouc, které je vlastníkem 800 ha lesních pozemků přímo v chráněné krajinné oblasti, často v bezprostřední blízkosti řeky. Místní výskyt bobra, omezení způsobu hospodaření, a zde dokonce i pravidelné odkrajoování lesního porostu na straně jedné a přidávání „neproduktivních“ náplavů na straně druhé, se může jevit jako smrtící kombinace pro udržení pozitivního vzájemného vztahu. Existují dvě cesty k eliminaci případných sporů. Tou první jsou „újmny“ – tedy poskytnutí náhrady za omezení vzniklá z důvodu ochrany přírody a v případě škod bobrem náhrady za způsobené škody. Cestou druhou je případný odkup pozemků, na nichž lze dlouhodobě předpokládat zvýšený zájem ochrany přírody.

Je poměrně náročné vysvětlovat lesníkovi, že dubová mlazina kompletně odstraněná činností bobra mu bude zaplácena. Peníze v tuto chvíli nemohou kompenzovat pocit ze zmařené práce spočívající v zalesňování, ochraně a péči o kultury ve složitých podmínkách lužního lesa. Pro dotyčného hajného je to podobný pocit zmaru, jaký cítí zahrádkář (v našem konkrétním

Plocha lesa vykoupená za účelem nového vyhlášení NPR Niva řeky Moravy.

případě byl zahrádkářem lesní správce) u bobrem čerstvě pokácené švestky, která mu začala v loňském roce plodit.

Začátky velké rezervace

Druhou cestou k řešení, jež může problémům i předejít, je výkup pozemků a naplnění tak hesla „můj dům, můj hrad“ – v tomto případě vlastně bobří hrad. Řeka Morava má v podstatné části území CHKO statut národní přírodní rezervace. Součástí rezervace však nejsou okolní pozemky, nýbrž jen koryta říčních ramen. Snaha Správy CHKO o napravení tohoto špatně udržitelného stavu rozšířením rezervace i na okolní pozemky však nenašla u vlastníka pochopení. Svůj souhlas podmínil před lety odkupem dalších pozemků (v tomto případě lesa). Pro Správu tak vystal poměrně složitý úkol pokusit se zajistit pro výkup finance a celý proces administrovat. Jelikož se v tomto případě nejednalo o statisíce či miliony, ale o desítky miliónů korun, bylo nutno vše realizovat po etapách. Vyhodnotili jsme si, že pro vytvoření optimálního komplexního území NPR bude třeba

vykoupit 220 ha lesa, což obnášelo přibližně 60 mil. korun. Dalším důležitým faktorem (kromě peněz) je lokální politika. V případě takového odprodeje obecního majetku je důležité mít s vlastníkem dojednány parametry odkupu tak, aby nevyvolaly nesouhlas u aktuálních opozičních politiků, neboť ti se mohou v krátké době stát politiky vládnoucími. Poměrně jasná představa o dalším vývoji území společně s dohodnutými parametry výkupu a souhlasem MŽP pak uvolnily cestu k vlastnímu výkupu. Ten je postupně realizován od roku 2009, přičemž aktuálně probíhá třetí etapa výkupu lesa o rozloze 89 ha. Obdobné rozsahy výkupu lesa jsou zpravidla realizovány v národních parcích.

Cílovým procesem v lesních (a nejen v lesních) ekosystémech v plánované rezervaci je samovolný vývoj. Jaký bude, je těžké předpovídat. Rozkolísané klima, pronikání cizích druhů, to jsou procesy již dnes významně ovlivňující stav lesních porostů. Před lety zlikvidovala epidemie grafiózy prakticky všechny jilmy. Dnes dochází k masovému úhynu

jasanů. Zda bude následovat další dřevina, nevíme. Proto je důležitá druhová pestrost v lese, aby byl vždy k dispozici životaschopný náhradník.

Svázanou řeku rozváže OPŽP

V předchozích letech se v rámci přípravy plánů péče a následných studií připravovala série různých opatření, která měla jeden cíl – uvolnit spoutaná ramena řeky a dát prostor životodárné síle vody. Díky vlastnictví státu bude možno v praxi realizovat připravené studie bez překážek vyvolaných případným nesouhlasem jiných vlastníků.

Hlavním typem opatření by mělo být odstranění kamenného záhozu na březích řeky, které sloužilo ke stabilizaci koryta. Odstraněný zához by měl být použit k pomístné stabilizaci nivelety dna, aby nedocházelo k dalšímu zahlubování řeky. Podle dosavadních zkušeností lze předpokládat poměrně rychlý návrat řeky k její přirozené podobě. Realizátorem opatření by mohlo být Povodí Moravy s.p., se kterým v současnosti probíhají přípravná jednání. Financování by mělo být zajištěno prostřednictvím OPŽP.

Ostrov divočiny na Hané

I z letmého pohledu na mapu je zřejmé, že Litovelské Pomoraví je zeleným ostrovem v silně zemědělsky ovlivněné krajině. Haná je stará sídelní oblast a Litovelské Pomoraví si svou pozici vyvzdorovalo díky živelnosti. Pravidelné povodně nedovolily úplnou přeměnu krajiny. Lidé raději od řeky odstoupili, ponechali jí část své úrodné země jako tributum pacis. Pečlivě vyměřenou hranici pak stabilizovali selskými hrázemi. Tvořivá řeka si zde dnes připravuje podmínky pro návrat některých procesů, které již jen stěží nacházíme v okolní přírodě. Jejich součástí může být pracovitý bobr, který vytváří sám kolem řeky enklávy bezlesí. Říční koryto v jedné z úseků má šířku až 120 metrů, ačkoliv v jiném úseku je řeka opevněnými břehy spoutána na 15 metrů. To všechno dává území ráz divočiny. Divočiny, do níž se patrně nikdy nevrátí vlci či medvědi, ale divočiny těžce prostupné, pralesovitého charakteru, divočiny žívlů.